

UDC 111.32:314/316](510)(091)

THE PHENOMENON OF MAN IN THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF ANCIENT CHINA

L. Kharchenko

ORCID ID: 0000-0002-5731-0531

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

30, Sukhomlynsky str., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

harchenko_lora@ukr.net

Theoretical views on the human personality in the context of Chinese philosophical discourse are analyzed. Philosophical concepts of understanding the human problem in the context of its integration into social structures, contradictions in worldview, perception of time and space, understanding of the phenomenon of human personality, its genesis, contradictions in understanding the state, methods of governing society and human behavior in society. An analysis of ways to solve the problem of man, his essence, the possibility of its development, the sources of formation of its new qualities, which would speak of him as a person in Chinese philosophy, which is characterized as a functional person. It was found that the purpose of the existence of a functional personality is to perform its functional responsibilities, and the purpose of its individual development is to improve its own efficiency, which contributes to the better performance of this function.

It is noted that the young age of a person is the period which accounts for the most opportunities for self-realization, disclosing one's life potential. With an adequate correlation of desires, aspirations, a person constructs in his thoughts, imagination that which is really possible to realize, at the same time not overestimating or underestimating himself. Human life is active, stormy, full of certain desires, hopes, plans, goals and the like. It is determined that a person not only specifically perceives the world, but also organizes feedback with his own social environment, that is, builds, constructs his living space. Accordingly, as a result of activity, the life world is a "multidimensionality" of the social and practical being of a person, fixes the social and spatial conditions or aspirations of the individual.

Particular attention is paid to understanding the realization of personality, which occurs due to the achievement of success. When a person strives to achieve success, strives for high results in activities, this indicates that he has a strong motivation for achievement. Success in activity depends not only on a person's abilities, but also on the desire to achieve a goal, on purposeful and hard work to achieve success.

Key words: Chinese philosophy, man, personality, society, consciousness, values, morality, self-knowledge.

ФЕНОМЕН ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

Л. М. Харченко

Проаналізовано теоретичні погляди на особистість людини у контексті китайського філософського дискурсу. Розглянуто філософські концепції осмислення проблеми людини в контексті її інтеграції до суспільних структур, виявлено суперечності у світосприйманні, сприйнятті часу і простору, розумінні явища особистості людини, її генезису, суперечності у сфері розуміння держави, методів управління суспільством і поведінкою людини у соціумі. Здійснено аналіз способів вирішення проблеми людини, її сутності, можливості її розвитку, джерел формування її нових якостей, що дозволяли б говорити про неї як про особистість у рамках китайської філософії, яка характеризується як функціональна особистість. З'ясовано, що метою існування функціональної особистості є виконання її функціональних обов'язків, а метою її індивідуального розвитку – покращення власної ефективності, яка сприяє кращому виконанню цієї функції.

Зазначається, що молодий вік людини є тим періодом, на який припадає найбільше можливостей для самореалізації, розкриття свого життєвого потенціалу. При адекватній кореляції бажань, прагнень людина конструює у своїх думках, уяві те, що реально можливо втілити в життя, принагідно не переоцінюючи і не недооцінюючи себе. Життя людини активне, бурхливе, сповнене тих чи тих мрій, сподівань, планів, цілей тощо. Визначено, що людина не просто специфічно сприймає світ, але й організовує зворотний зв'язок із власним соціальним оточенням, тобто, вибудовує, конструює свій життєвий простір. Відповідно, як результат діяльності, життєвий світ є «багатимірністю» соціально-практичного буття людини, що фіксує соціально-просторові стани або устремління індивіда.

Особлива увага приділена розумінню реалізації особистості, що відбувається через досягнення успіху. Коли людина прагне досягти успіху, прагне до високих результатів у діяльності – це свідчить про наявність у неї сильної мотивації досягнення. Успіх у діяльності залежить не тільки від здібностей людини, а й від прагнення досягти мети, від цілеспрямованої і наполегливої праці задля досягнення успіху.

Ключові слова: китайська філософія, людина, особистість, суспільство, свідомість, цінності, мораль, самопізнання.

Сутність людини як об'єкта філософського аналізу не є чимось сталим: на кожному етапі історичного розвитку вона набуває нових життєвих вимірів існування; через її діяльність та суспільні відносини; через її працю та духовність, що характеризує саму природу людини. Становлення людини як соціальної істоти відбувалося на основі засвоєння нею цінностей, вироблених людством упродовж усієї історії, – мови, способів діяльності, вміння використовувати знаряддя праці, різноманітних культурних традицій. Соціальна обумовленість людини не потребує доведення, адже людина може виступати як продуктом певної епохи, певного суспільства, так і результатом, своєрідним втіленням усієї попередньої історії людства. Її універсальність та унікальність, здатність до самовизначення, вільної й творчої діяльності визначає характер взаємодії з оточуючою дійсністю.

Стверджуючи себе у світі, людина здійснює постійний пошук можливостей щодо свого вкорінення в ньому. Універсум відкриває перед нею безмежні горизонти, але їх потрібно осягнути, освоїти, привласнити. Це й визначає постійну духовну розвідку, виміри безмежжя, поліфонічне озвучення світової

тиші засобами філософії. Все це здійснюється людиною, що володіє особистим масштабом виміру Всесвіту, бо живе і діє в певний час і в певній точці космічного і соціального простору, володіє певним досвідом його осягнення, що й узагальнюється у філософських вченнях [Космічний потенціал духовного буття людини 2019].

У східній і західній міфологіях, в античній філософії відобразилось розуміння людини як своєрідного ключа до розгадування багатьох таємниць Всесвіту. У давнину людина не відокремлювала себе від решти природи, відчуваючи свій зв'язок з життям оточуючого світу, що відобразилось в антропоморфізмі – підсвідомому сприйнятті Всесвіту і діючих в ньому сил як живих істот, подібних до неї самої.

Погляди на людину постійно змінювались протягом історичного розвитку світової спільноти. Наприклад, як чітко висловився Мен-цзи, те, що відрізняє особистість від людської істоти, не є якимось незмінним природним даром, це те, що здобувається досвідом і завжди є індивідуальним культурним вдосконаленням. Навіть Конфуцій, який заявляє, що не може об'єднатися з птахами і тваринами, оскільки він, врешті-решт, людська істота, навіть він наполегливо підкреслює, що об'єднуюватиметься тільки з деякими людськими істотами, тільки з тими, хто розвинений і окультурений [Это человек : антологія 1995, 309].

Зрозуміло, що «Для китайського світосприйняття характерне циклічне розуміння розвитку, загальне для космосу, природи та людини. Все, що колись виникло, має, свого часу, зникнути, щоб виникнути знов у перетвореному вигляді. Все містить в собі свою межу, певну критичну масу росту, межу, за досягнення якої вектор руху неминуче змінює свій напрям на протилежний» [История философии 1997, 27].

Поняття особистості в Китаї сформувалося, як відомо, у процесі взаємодії трьох вчень, що якісно розрізняються між собою: конфуціанства, даосизму і буддизму. Протистояння ідей Конфуція і Лао-цзи дало можливість китайським мислителям розробити і порівняти соціальні і біологічні аспекти уявлень про особистість, а вплив буддистської філософії дозволив ці протилежні погляди об'єднати і синтезувати на рівні свідомості.

При цьому конфуціанці заклали філософські ідеї про соціальну гармонію, даоси розвинули теорію про внутрішній нерозривний взаємозв'язок людини з природою, буддисти виклали практичні методи психічної саморегуляції, що дають потенційну можливість свідомо управляти своїм нервово-психічним станом і моделювати власне буття.

Людина від народження наділена здатністю пізнавати; бути здатним пізнавати речі – це означає запам'ятовувати їх, а запам'ятовувати – означає відкладати в серці. Крім того, серце наділене певною порожнечою. Коли знання, вже накопичені серцем, не заважають подальшому сприйняттю речей, – це і називається порожнечою. Серце людини від народження наділене здатністю пізнавати. Здатність пізнавати речі – означає вміння розрізняти їх, а це в свою чергу означає одночасно пізнавати кілька речей. Одночасно пізнавати речі – значить роздвоюватися. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що серце володіє тим, що називають цілеспрямованістю. Відповідно, коли пізнання однієї речі не заважає пізнанню іншої – це називається зосередженістю. Коли людина спить, то її серце починає вільно діяти, а якщо змусити його служити собі, то воно буде розмірковувати. Тому серце постійно знаходиться в дії, і між тим воно володіє певним спокоєм. Коли сновидіння і дрібні турботи не заважають серцю пізнавати – це називається спокоєм [Древнекитайская философия 1973, 185].

Завдяки механізму мислення людська особистість у своїй структурі породжує специфічну голограму, тобто цілісно відтворює Всесвіт. Про її існування у філософії відомо давно. Це відомий парадокс Лао-цзи: найвеличніше знаходиться у найдрібнішому. Сьогодні ідея людини як універсальної космічної голограми знайшла підтримку не тільки у фізиків, нейропсихологів, але й у філософів [Філософія... 1998, 25–261].

Так, у книзі «Лі Цзі» описуються соціальні норми суспільства, обряди і придворні церемонії династії Чжоу, зокрема зазначається, що: «Щирість – це шлях неба. Набуття щирості – це шлях людини. Той, хто володіє отриманою від неба щирістю не витрачає зусиль, але в нього все вдається так, як слід; не напружує свій розум, але в усьому знається належним чином і знаходиться в природному єднанні з вірним шляхом. Така людина є істинно мудра. Людина, яка набуває щирості, – це людина, яка обирає хороше і твердо притримується його. Для того щоб обрати хороше, необхідно всебічно вивчати, детально досліджувати, серйозно роздумувати, чітко розрізняти і належним чином здійснювати. Існує щось, чого не вивчали, його починають вивчати, але не можуть досягнути його сенс – зусиль все одно не припиняють. Існує щось, чого не досліджували, його починають досліджувати, але не можуть розібратися в ньому – зусиль все одно не припиняють. Існує щось, над чим не роздумували, над ним починають роздумувати, але не можуть дійти до певних висновків – зусиль все одно не припиняють. Існує щось, чого не розрізняли, його починають розрізняти, але не можуть отримати чітке уявлення – зусиль все одно не припиняють. Існує щось, чого не здійснювали, його починають здійснювати, але не можуть досягти належних результатів – зусиль все одно не припиняють. Там, де іншому достатньо одного зусилля, тобі необхідно сто; там, де іншому достатньо десяти зусиль, тобі необхідно тисяча. Якщо слідувати таким шляхом, то навіть тупа людина зможе розібратися у всьому, а слабка людина набуває сили» [Древнекитайская философия 1973, 129].

Коли в усьому розуміються завдяки щирості, це називається небесною природою. Коли внаслідок розумових зусиль набувають щирості, це називається вихованням. Коли є щирість, можна досягти розуміння всього; коли є розуміння всього, можна досягти щирості. Тільки той, хто володіє найбільшою щирістю в Піднебесній, здатний повністю розвинути свою природу. Той, хто спроможний повністю розвинути свою природу, здатний повністю розвинути природу всіх людей. Той, хто здатний повністю розвинути природу всіх людей, цілком спроможний розвинути природу всіх речей. Той, хто здатний повністю розвинути природу всіх речей, в змозі допомогти перетворенню і розвитку сил неба і землі. Той, хто в змозі допомогти перетворенню і розвитку сил неба і землі, спроможний скласти з небом і землею трисидність [Древнекитайская философия 1973, 129].

Серед філософів конфуціанської школи, які приділяли увагу проблемі людини і її функціонуванню в суспільстві, можна назвати засновника цього філософсько-етичного напрямку Конфуція (провідна праця – «Луньюй») («Бесіди та розміркування»), Мен-цзи, Сюнь-цзи, Лу Цзю-юань, Ван Ян-міна. Найбільш послідовними опонентами конфуціанців, які пропонували своє бачення і проблеми людини, вважаються моїсти, зокрема, засновник школи Мо-цзи та легісти (Цзи-Чан, Шан-Ян та Хань Фей-цзи).

Із появою підструктури особистості людський організм знаходить специфічну, принаймні таку, що раніше так виразно не проявлялась у жодного

з видів живих організмів, атрибутивну властивість – мислення. Останнє виникло для підтримки життєдіяльності цього функціонального органу.

Завдяки механізму мислення людська особистість у своїй структурі породжує специфічну голограму, тобто цілісно відтворює Всесвіт. Про її існування у філософії відомо давно. Зокрема, йдеться про парадокс Лао-цзи: найвеличніше знаходиться у найдрібнішому.

У межах згаданих концепцій природа людини визначається як природжено добра (конфуціанство), виключно зла (деякі неоконфуціанці), різниться щодо кожної окремої особи (моїсти), є переважно злою, хоча й зустрічаються «ідеальні люди» (легізм). Вихідною умовою формування досконалої людини є: благородне походження (конфуціанство), наявність інтелектуальних здібностей та моральних чеснот поза залежністю від соціального походження (моїсти), вроджена здатність до досягнення природи всього сущого (легісти).

Звідси видно, що люди, живучи в світі, не можуть не жити разом; якщо ж вони живуть спільно, але при цьому не здійснюють поділу обов'язків, тоді виникає суперництво. Коли виникає суперництво, це призводить до безладу; коли виникає безлад, це призводить до того, що люди залишають свої домівки; а коли вони залишають свої домівки, це призводить до послаблення держави; що в свою чергу призводить до того, що люди не можуть перемагати речі. В цьому випадку, навіть маючи житла, люди не можуть спокійно жити в них. Звідси очевидно, що людина ні на мить не може відкидати ритуал і почуття обов'язку.

Коли завдяки дотриманню ритуалу і почуття обов'язку людина здатна шанувати батьків, – це називається синівською шанобливістю; коли завдяки дотриманню ритуалу і почуття обов'язку людина здатна шанувати старшого брата, – це називається шанобливістю молодшого брата до старшого; коли завдяки дотриманню ритуалу і почуття обов'язку людина здатна шанувати тих, хто знаходиться зверху, – це називається покірністю; коли завдяки дотриманню ритуалу і почуття обов'язку людина здатна примусити служити собі тих, хто знаходиться внизу, – це називається бути правителем. «Бути правителем» – означає вміти примусити людей жити спільно. Коли шлях людей у спільному житті правильний, всі речі знаходять кожна своє місце, домашні тварини ростуть і множаться, все живе отримує можливість існувати. Тому, коли домашніх тварин годують своєчасно, вони швидко ростуть; коли траву і ліс косять і вирубують своєчасно, вони пишно ростуть. Коли накази своєчасні, народ єдиний, а мудрі й талановиті люди охоче їм підкоряються [Древнекитайская философия 1973, 159].

Люди живуть разом в певному порядку, вони висувають однакові вимоги, однак досягають їх здійснення різними шляхами. Люди мають однакові бажання, однак відрізняються в пізнанні цих бажань. Такою є природжена якість людини.

Кожна людина щось вважає правильним – це однаково властиво і мудрому і дурному. Однак те, що вони вважають правильним, відмінно одне від іншого; в цьому і полягає різниця між мудрим і дурним. Люди мають однакові можливості, проте вони відрізняються один від одного в пізнанні речей. Якщо в справах виходити тільки з особистих інтересів і це не буде мати поганих наслідків, якщо дати волю бажанням і не обмежувати їх, це викличе хвилювання в серці народу, і його неможливо буде заспокоїти. І тоді навіть мудреці і ті не зможуть керувати державою; якщо ж мудреці не зможуть керувати державою, не буде ні заслуг, ні почесних обов'язків, люди не будуть роз'єднані. Якщо ж люди не будуть роз'єднані, не буде різниці між становищем правителя і підданого. Якщо не буде правителя, який би керував своїми підданими, тоді ті, хто

зверху, не будуть управляти тими, хто внизу, і через те, що люди дадуть волю своїм бажанням, в Піднебесній виникнуть нещастя. Адже люди люблять і ненавидять одні й ті ж речі, але бажаних багато, а речей мало. Оскільки речей мало, це неминуче призводить до суперництва. Потрібно знати, що речі, якими насолоджується одна людина, створюються мистецтвом багатьох людей. Якою талановитою не була б одна людина, вона не може одночасно володіти мистецтвом усіх ремесел; одна людина не в змозі одночасно займати посади багатьох чиновників. Тому, якщо люди будуть жити окремо один від одного і не опиратися один на одного, це призведе до злиднів; але, навіть якщо вони і будуть жити разом, але між ними не буде поділу обов'язків – виникнуть чвари. Злидні – це нещастя, розбрати – це лихо. Щоб позбутися цього нещастя і покінчити з цим лихом, немає нічого кращого, як змусити людей жити разом і розділити обов'язки. Коли сильний утискає слабого, розумний залякує дурного, коли народ і низи вчиняють наперекір верхам, молоді утискають старших, коли в основі правління не лежить добродіяння – в цьому випадку у старих і слабких виникає боязнь залишитися без тих, хто їх утримує і годує, і навіть здорові, міцні люди і ті відчують нещастя бути розриваючими суперництвом. Займатися справою – це те, що ненавидять люди; заслуги і влада – це те, що вони люблять. Якщо посади і справи серед людей не розділені, виникає нещастя: люди прагнуть робити лише те, що їм вигідно, і борються за заслуги. Коли в питаннях відповідності чоловіка і жінки, відмінності між чоловіком і дружиною, одруження, заміжжя, сватання, викупу, доставки нареченої в дім нареченого і зустрічі її не дотримуються ритуалу, – в такому разі у людей виникає побоювання неправильної відповідності подружньої пари і їх досягає нещастя: вони сваряться через любов. Тому мудреці і створили відмінності між людьми [Древнекитайская філософія 1973, 161].

Коли людина повністю виконує свої справи, вона прекрасна. Пізнаючи однорідні речі, не можна роздвоюватися. Тому мудра людина обирає один шлях і цілеспрямовано слідує йому. Селянин всі свої сили зосереджує на роботі в полі, проте він не може бути управителем полів; торговець всі свої сили зосереджує на торгівлю, проте він не може бути управителем ринку; ремісник всі свої сили зосереджує на виробництві інструменту, однак він не може бути управителем цього виробництва. А є інші люди: вони не володіють навичками трьох останніх, але їм можна дозволити керувати і селянами, і торговцями, і ремісниками. Це відбувається тому, що вони зосередили всю свою увагу на дао, а не на речах. Той, хто всю свою увагу зосереджує на речах, здатний керувати лише однією категорією речей, в той час як людина, що зосередила всю свою увагу на дао, здатна одночасно керувати всіма категоріями речей. Тому досконала людина цілком зосереджується на дао і таким чином досліджує речі. Хто цілком зосереджується на дао, той правильно мислить; хто досліджує речі, виходячи з дао, той прозорливий в справах; коли мислять правильно і вчиняють відповідно до цих думок, всі речі служать людині кожна на своєму місці [Древнекитайская філософія 1973, 187].

Отже, «Традиційно в Китаї людина осмислювалась в категоріях антропокосмічного світогляду, коли людина тлумачилася як «серце всесвіту», тобто між людиною і космосом існувала взаємна відповідність. Сама людська суб'єктивність розумілася у вигляді міри усвідомлення людиною своєї буттєвої повноти, бо вона належала і зовнішньому світу. Порожнеча в китайській філософській традиції є первозданним хаосом, світом без форм, з якого

впливає весь емпіричний світ і в нього повертається, що і фіксується у вічній взаємодії двох начал – темного, жіночого Інь і світлого, чоловічого Ян» [Китайская классическая «Книга Перемен» 1993, 23].

Якщо людину не виховувати і не впливати на неї за допомогою законів, вона стає несправедливою, підступною і йде неправильним шляхом. Якщо на людину не впливати за допомогою норм ритуалу і почуття обов'язку, вона порушує закони, піднімає смуту і не піддається умиротворенню. В давні часи мудрі правителі, розуміючи, що людина за своєю природою зла, бачили в цьому причину несправедливості і підступності людини, в результаті чого вона стає на неправильний шлях, а також причину того, що людина порушує закони, піднімає смуту і в результаті не піддається умиротворенню. Тому вони ввели ритуал і поняття почуття обов'язку і створили систему законів, з тим щоб дисциплінувати і виховати почуття і характер людини, направивши їх по правильному шляху, відповідному дао. Той із сучасних людей, хто змінюється під впливом виховання і законів, хто накопичує знання, дотримується норм ритуалу, і виконує свій обов'язок, є досконалою людиною. Той же, хто нестриманий в своїх почуттях, потурає їм, порушує норми ритуалу і не виконує свого обов'язку, є нікчемною людиною. Якщо з цієї точки зору розглядати природу людини, тоді стає очевидним, що людина за своєю природою зла і що її добродіяння породжується практичною діяльністю [Древнекитайская философия 1973, 201].

Як зазначає Кіктенко В.О., «Представники китайської інтелектуальної еліти почали дискусію про можливу роль Китаю в світі на основі переосмислення минулого з метою відновлення традиційної ідеології, мислення, концепцій, світогляду, цінностей та методології. У сучасному Китаї знову йде пошук ідентичності країни та її місця в глобальному світі, а нові наукові і філософські концепції вказують на пошук вирішення цього питання шляхом синтезу традиційного і модерного» [«Піднебесна» Чжао Тін'яна: філософський погляд на світовий порядок 2019, 11].

...Нехай навіть людина від природи і наділена прекрасними властивостями і мудрістю, вона повинна ще отримати мудрого вчителя і слідувати йому в усьому, вона повинна вибирати собі в друзі хороших людей і дружити з ними.

Коли людина отримує мудрого вчителя і дотримується його у всьому, вона чує лише про вчинки Яо, Шуня, Юя і Тана! Коли людина має хороших друзів і дружить з ними, вона бачить лише щирість, вірність, шанобливість і поступливість! Якщо людина з кожним днем все більше переймається людяністю і почуттям обов'язку, хоча сама ще й не усвідомила цього, - це результат її спілкування з хорошими людьми. Коли людина знаходиться разом з поганими людьми, вона чує лише наклеп і брехню, бачить лише розгнuzданість, розпусту, жадібність і стремління до наживи! Якщо людина своїми вчинками прирікає себе на страту, хоча сама і не усвідомлює цього, це результат її спілкування з поганими людьми! Переказ говорить: «Якщо не знаєш, які твої діти, подивися на їхніх друзів. Якщо не знаєш, який твій правитель, подивися на тих, хто його оточує». Все це є результатом спілкування з людьми [Древнекитайская философия 1973, 209].

Тонкість слуху, ясність зору, проникливість розуму, здатність осягнення породжені небом. Рух і спокій, роздум, обдумування – все це людські дії. Людські дії – це означає те, що людина дивиться, спираючись на народжену небом ясність зору; слухає, спираючись на народжену небом тонкість слуху; розмірковує і обмірковує, спираючись на народжений небом розум.

Тому якщо споглядання супроводжується напругою, то очі не в змозі побачити що-небудь; якщо надмірно вслухається, то вуха не в змозі почути що-

---

небудь; якщо роздуми і обдумування відбуваються дуже старанно, то в знаннях з'являється хаос.

Якщо очі не в змозі побачити що-небудь, то вони не можуть розрізнити біле і чорне; якщо вуха не в змозі почути що-небудь, вони не можуть відокремити чисті звуки від засмічених; якщо в знаннях з'являється хаос, то розум не може розібратися в тому, що призводить до упущень і що до досягнень. Якщо очі не можуть розрізнити білий і чорний кольори, то це називають сліпотою; якщо вуха не можуть відокремлювати чисті звуки від засмічених, то це називають глухотою; якщо серце не може з'ясовувати, що призводить до упущень і що до досягнень, то це називають божевіллям.

«Керувати людьми», про що йдеться в книзі Лао-цзи, означає приведення в порядок відносин між рухом і спокоєм, зменшення сил, що витрачаються на роздуми і обдумування [Древнекитайская философия 1973, 243].

Отже, аналізуючи феномен людини у філософії стародавнього Китаю, значимо, що найгостріші суперечності виявлені в горизонті світосприймання, сприйняття часу і простору, розуміння явища особистості людини, її генезису, різне сприйняття свободи людини, різниця в ідеологіях організації життєустрою народу, суперечності у сфері розуміння держави, методів управління суспільством і поведінкою людини у соціумі.

Багато філософів стверджують, що людина розуміється саме як складний регулятор людської життєдіяльності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину, в усіх її об'єктивних характеристиках.

Ці міркування дозволяють зробити висновок, що людина постійно перебуває в процесі динамічного розвитку. Тобто протягом свого матеріального буття вона намагається досягати поставлених цілей, стати успішною. Проблеми вибору життєвого шляху й самовизначення перетворюються в центр життєвих позицій, навколо якого розвертається вся діяльність, всі інтереси особистості. При цьому соціальна активність людини, її потреба у творчості й розвитку своїх здібностей, сформованість мотиваційно-ціннісних позицій, психофізичні, соціальні й духовні кондиції стають її індивідуально усвідомлюваною мірою рівня своєї успішності, самореалізації, соціалізації й життєтворчості в цілому. У різних людей потреби, пов'язані з їхнім життєвим світом неоднакові за складністю. Когось задовольняє маленький мікросвіт, де людина відчувається затишно і комфортно, а для іншого – світ розширюється до велетенської держави, а інколи і до безмежного Всесвіту, де хочеться бачити себе цілковитим господарем.

ЛІТЕРАТУРА

Волкова А.Н. История философии : учеб. пособие. Москва : Приор, 1997. 464 с.

Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. Т. 2. Москва : Мысль, 1973. 384 с.

Кіктенко В.О. «Піднебесна» Чжао Тін'яна: філософський погляд на світовий порядок. *Науковий журнал «Китаєзнавчі дослідження»*, № 1. Київ. 2019. С. 11–19.

Лешкевич Т.Г. Философия. Вводный курс. Изд. 2-е доп. Москва : Контур, 1998. 464 с.

Харченко Л.М. Космічний потенціал духовного буття людини. *Наук.-теорет. журн. / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Вип. 41. Київ : Полтава. 2019. С. 154–166.*

Щуцкий Ю.К. Китайская классическая «Книга Перемен». Москва : Наука, 1993. 606 с.

Это человек : антология / сост., вступ. ст. П. С. Гуревича. Москва : Высш. школа, 1995. 320 с.

REFERENCES

Volkova A. N. (1997), *Ystoryia fylosofyy : ucheb. posobye* / A. N. Volkova, V. S. Hornev, R. N. Danylchenko, Moskva.

Drevnekytaiskaia fylosofyia (1973), *Sobranie tekstov v dvukh tomakh*, T. 2, Moskva.

Kiktenko V. O. (2019), «Pidnebesna» Chzhao Tiniana: filosofskyi pohliad na svitovyi poriadok, *Naukovyi zhurnal «Kytaieznavchi doslidzhennia»*, № 1, pp. 11-19.

Leshkevych T. H. (1998), *Fylosofyia. Vvodnyi kurs*. Yzd, 2-e dop., Moskva.

Kharchenko L. M. (2019), Kosmichniy potentsial dukhovnoho buttia liudyny. *Nauk.-teoret. zhurn. / In-t filosofii imeni H. S. Skovorody NAN Ukrainy, Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka*. Vol. 41. pp. 154-166.

Shchutskyi Yu. K. (1993), *Kytaiskaia klassycheskaia «Knyha Peremen»*, Moskva.

Esto chelovek : antolohyia (1995), Sost., vstup. st. P. S. Hurevycha, Moskva.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2021